

Эргешбаева Н.А.

КОТОРМО ТИЛДЕР АРАЛЫК БАЙЛАНЫШТЫН КУРАЛЫ

Эргешбаева Н.А.

ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО МЕЖЪЯЗЫКОВОЙ КОММУНИКАЦИИ

N.A. Ergeshbaeva

TRANSLATION AS THE MEANS OF INTERLANGUAGE COMMUNICATION

УДК: 655.525.3/.4:65.

Бул макалада котормо тилдер аралык байланыштын куралы катары каралат. Тил илими изилдеген көптөгөн таалай көйгөйлөрдүн арасынан кеп ишмердигинин лингвистикалык аспектилерин изилдөөдө маанилүү роль ойнойт.

Негизги сөздөр: котормо, эквиваленттүүлүк, коммуникативдик мамиле, маданият, маалымат, текст, шайкештик, тил аралык, коммуникация, котормонун лингвистикалык теориясы.

В данной статье перевод рассматривается как средство межъязыковой коммуникации. Среди многочисленных сложных проблем, которые изучает современное языкознание, важное место занимает изучение лингвистических аспектов межъязыковой речевой деятельности.

Ключевые слова: перевод, эквивалентность, коммуникативный подход, культура, информация, текст, соответствия, межъязыковой, коммуникация, лингвистические теории перевода.

This article deals with the translation as the means of interlanguage communication. Among numerous difficult problems, which are studied by modern linguistics, investigating linguistic aspects of interlanguage speaking take important place.

Key words: translation, equivalents, communicative approach, culture, information, text, correspondence, interlanguage, communication, linguistic theory of translation.

Котормо ар түрдүү улуттагы элдердин ортосундагы өз ара карым-катнашты байланыштырып келе жаткан кызматтын өзгөчө бир түрү.

Котормо кайсыл убакыт болбосун, коомдо адамдардын ортосундагы тилдик карым-катнашты жөнгө салуу жана убакытка, мейкиндикке карабай бир элдеги маалыматты экинчи элге жетишин камсыз кылган негизги кызматтарды аткарып келет.

Котормонун лингвистикалык теориясы котормону тил аралык байланыштын кеңири чегинде карайт жана аны тил катары, тилге байланыштуу тышкы факторлорун аныктоочу, бирок которуу учурунда тике жана кыйыр тил бирдиктерин тандоодо таасир берүүчү баардык аспектилерин изилдейт.

Котормонун таралышы адамдарга башка элдердин маданияты менен таанышуусуна кең жол ачып, адабият менен маданият аралашып, анын байышына шарт түздү. Гомер жана Шекспирдин, Данте жана Гётедин, Толстой жана Достоевскийдин, Рудаки менен Омар Хаямдын, Шекспир менен Гетенин, Абай менен Чыңгыздын ажайып чыгармалары котормо аркылуу гана адамзатка жеткирилди.

Котормо көптөгөн улуттук тил жана адабияттын өнүгүшүнө жана калыптанышына абдан маанилүү роль ойноду. Которулган чыгармалар жаңы тилдик жана адабий формалардын иштеп чыкты, кеңири чөйрөдөгү окурмандарды тарбиялады.

Котормо тилдер аралык байланыштын куралы катары В.Н.Комиссаров, А.Д.Швейцер, Л.К.Латышев, Е.В.Бреус, А.Нойберт, О.Каде ж.б. окумуштуулардын эмгектеринде кеңири жазылган.

Котормо көбүнчө “Тил аралык байланыштын жардамы менен иш жүзүнө ашкан, коммуниканттар колдогон бир эле тилдин түздөн түз кептик байланышуусунун жогорку даражасында калыбына келтирүү процессиндеги тил ортомчулугунун бир түрү” катары аныкталат [1, 143-6].

Котормонун ар түрдүү ыкмалары бар, бирок котормо тармагынын азыркы абалын изилдөөдө мүнөздүү болгон көз караштардын, багыттардын көп түрдүүлүгү котормонун коммуникативдик концепциясынын тигил же бул даражасы менен байланыштуу.

Котормо тил аралык коммуникациянын каражаты катары кызмат кылат жана котормо теориясынын тармагына көз каранды болгон жана андан тышкары көптөгөн аспектилери каралат, бирок анын жүрүшүнө жана жыйынтыгына белгилүү таасир берип, чыгарманын авторунун коммуникативдик көз карашын, мүнөзүн, текст кимге арналгандыгын карап, алардын тилдик жана фонддук билимдерин эске алып, түп нусканын жаралышынын шартын, жагдайын, өзгөчөлүгүн, билимин, максаттарын жана котормонун рецептеринин тиби ж.б. каралат. Котормонун түрдүү концепцияларынын ортосундагы айырмачылыктар акыр аягында тилдер аралык коммуникациянын кайсы бир аспектилеринде аныкталып, изилдөөчүнүн негизги көңүлүн бурат. Ошондуктан котормону баяндоодо коммуникативдүү мамиле азыркы учурда “котормонун теориясынын алдыңкы заманбап принциптеринен” болуп саналат [2, 45-6].

Көп учурда сүйлөө байланышы жөнөкөйлөтүлгөн түрүндө бир коммуниканттан башкага, жөнөтүүчүдөн кабыл алуучуга маалымат катары берилет. Мында адресанттын жана адресаттын өз ара байланышы баса белгиленет.

Л.С.Бархударов котормону кептик чыгарманы (текстти) бир тилден экинчи бир тилге мазмунунун

өзгөртпөстөн сактап кайрадан жаратуу процесси катары карайт. Демек котормодо билдирүүнүн (айтуунун) бирдиктеринин алмаштыруусу болот, б.а. тилдик бирдиктердин мазмуну тактап айтканда тексттер менен берилүүчү маалыматтар өзгөрүлбөй сакталат [3].

Түп нуска жана которулган тилдин ортосундагы шайкештиктердин дал келиши менен котормо теориясы котормо процессинин көп аспектилүү көрүнүшү катары эле эмес тилдик формалар, ошондой эле дүйнө тилдик көрүнүшү, тилдик эмес факторлордун жана баарлашуунун жагдайлары салыштырылган “маданият” түшүнүгү менен аныктала турган жолго түштү.

Котормодо которулуп жаткан тилдер гана эмес, маданияттар да бири бири менен тыгыз байланышта болот. Мисалы, англис тилиндеги ишкер катын кыргыз тилине которууда **Dear Sir** көбүнчө **Кымбаттуу Сэр** деп которулуп берилип жүрөт. Бул которуу кыргыз тилиндеги иш кагаздарынын стилине туура келбейт, ошого карабастан которуу убагында кыргыз маданиятынын толерантуулугун натыйжасында чет тилден катын алынган сөздөр катары кабыл алабыз. Кыргыз тилинин иш каттарына ылайык **Кымбаттуу мырза** деп которулса мааниси жакыныраак болмок, бирок бул баштапкы фразанын курамындагы лексика-семантикалык жактан адекваттуу котормо боло алмак эмес. Ошондуктан котормочунун бул абалга эки шайкештиктин кайсынысы туура келеерин тандоого мүмкүнчүлүгү бар.

Кыргыз тилинен **Улуу урматтуу Смит мырза!** Кайрылууну англис тилине которгондо деле ошол эле көйгөй келип чыгат бул кайрылууну сөзмө сөз которсок **Deeply respected Mr. Smith!** деп которулуп, бул маани англо саксон салтында кимдир бирөөгө кайрылганда консервативдүү келет жана бул сөздү калтырып кетүү ишкер этиканын негиздерин бузуу катары кабыл алынып, **Dear Sir** деген гана фразаны колдонууну талап кылат.

Ар түрдүү тилдерде текстте сүрөттөлгөн предметтердин жана алардын ортосундагы байланыш абал бирдей эмес кабыл алынып калган учурлар да кездешет. Кыргыз тилинде отурган адамды «бутун кайчылаштырып отурат» деп сүрөттөлөт, ал эми англис тилинде «with one's knees crossed» деп башкачаарак абалда сүрөттөлөт, кыргыз тилиндеги «сүттүн көбүгү» англис тилинде «milk with skin on it» туура келет.

Бул аспекти изилдөөдө Германия окумуштуулары олуттуу салымдарын кошкон. Г. Йегердин "Перевод и лингвистическая теория перевода" аттуу эмгегинде тил аралык байланыш термине жана котормонун башка түрлөрүнүн арасында анын ордун тактоого мүмкүнчүлүк түзгөн бир катар түшүнүктөр киргизилет [4].

Тил аралык байланыш тупнуска тилдеги текстти түзүүдөн башталып, тил ортомчулугунун негизинде которулган тилдеги текстти түшүнүү менен аяктайт. Тил аралык байланыш толук түрдө гана котормонун жардамы менен гана ишке ашат.

Котормо - ар түрдүү тилде сүйлөгөн адамдардын ортосундагы катнаш мүмкүнчүлүгүн камсыздоо каражаты. Лингвист З.Е. Роганованын иликтөөлөрүнө ылайык, котормо - бул эквиваленттик образды башка тил аркылуу эквиваленттик мазмунду жана форманы издеп, жаңыдан жасоо жана эки тил системасынын компетенттерин салыштыруунун негизинде, которуу учурунда ылайыктуу тил бирдиктерин тандап алуу. Алынган тилдерде, алардын улуттук өзгөчөлүктөрүнө байланыштуу бир ой ар түрдүү жолдор менен которулушу мүмкүн [5, 5-6].

Котормону улуттук маданий ыкмалардын маанилүү жана маданий аралык карым катнаштын таасирдүү ыкмаларынын бири катарында кароого болот. Маданий аралык карым катнаш ар түрдүү маданияттардын вербалдык же вербалдык эмес, өзүнүн жана башка маданияттын, тилди өздөштүрүүдө өзгөчө процесс катары аныкталды. [6, 85 – 89бб].

П.И. Копанев пикиринде котормочунун максаты тилдердин өзгөчөлүктөрүнө жана маданиятына байланыштуу лингвоэтикалык тоскоолдуктарды бузуу болуп саналат. Башка сөз менен айтканда, которуу учурунда котормочу ар түрдүү тилдерде сүйлөгөн, ар түрдүү лингвоэтикалык коомго таандык адамдардын карым-катышы тасирдүү болуу үчүн лингвоэтикалык тоскоолдорду бузат. Ошону менен, котормо – бул лингвоэтикалык ретрансляция [7, 6 – 10бб].

В. С. Виноградов, Г. И. Исина, М. Т. Сабитова, А. В. Федоровдор «котормо» сөзүн эки аспектиде карашкан: биринчиден, бул которуу жумушунун ар түрдүү этаптары менен байланыш процесс жана экинчиден, бул котормонун чыгармачылык жумушунун натыйжасы – текст деп аныктама беришкен.

К. Латышев, В.С. Виноградов жана А.В. Федоровдун пикирлеринде кошулуп котормочунун иш аракетинин түшүмү бул – текст деген. Которулган текст процесс кезинде эки тилди карым катнаш кезинде тупнуска текст менен алмаштырылат. Ошондо котормо ар түрдүү тилдерде сүйлөгөн коммуникациялар арасында лингвоэтикалык тоскоолдуктарды бузуп, аларга бир тил коммуникациясында катышууга мүмкүндүк берет. Башка сөз менен айтканда, керектүүлүк – котормочунун ишин айкындап, которулган текст иретинде канаттандырылат [8, 14 – 15бб].

Л. К. Латышевдин пикиринде которулган текст коммуникация, катнаш куралы болуп эсептелинет, котормо үч негизги талапка жооп бериши керек:

1) которулган текст коммуникативдүү – функционалдуу жагынан берилген текстке эквивалент болуу керек;

2) которулган текст семантикалык түзүлүш жагынан бирилген максималдуу түрдө шайкеш болуу керек (биринчиси талапка карама-каршы болбоо керек);

3) берилген текстке шайкеш эмес «орун толтурулган лексика менен» камтылган жана мүмкүн болушунча котормо чектөөлөрүнөн ашпоо керек.

Эгерде ушул аталган талаптардын бирине көңүл бөлбөй которо турган болсок, бул котормодогу кемчилик же котормо, тил аралык катнаштын башка бир түрүнө айланышы мүмкүн [9, 35 – 366б].

Көптөгөн котормочулардын пикиринде (Л.С. Бархударов, Я.И. Рецкер, А.В. Федоров, А.Д. Швейцер) котормо тек гана эки тилди, түпнуска менен анын котормосун гана байланыштырбастан, ошону менен катар ар түрдүү маданияттарды, каада-салттарды, тарыхый өнүгүүнүн ар түрдүү доорлорунун, өткөн жана бүгүнкү күндөрдү байланыштырат. Тексттин котормосу өз алдынча эле жасалып калбайт. Анын аркасында башка каада салттар, антропонимдерден, географиялык антропонимдерден жана башка ушул сыяктуулар турат. Котормо бир убакытта эки маданияты камтыйт: идеяны чыгарган жана аны кабыл алган маданият, бир тилде текти түзгөн авторго жана аны башка тилге которгон котормочуга таандык.

У. Уинтердин пикиринде, котормо – бул бизди курчап турган айлананын сегментин интерпритациясын мүмкүнчүлүгүнө жараша башка эквиваленттин так кыска айтылган ой менен алмаштыруу.

Дж. Кэтфорддун аныктамасы боюнча котормо-тил операциясы катарында аныкталып, котормо кезинде бир тилдеги текст башка текст менен, берилген тексттин материалы башка тилдеги тексттин материалдары менен алмаштырылат [9].

Ю. Найда жана Ч. Табердин пикирлеринде, котормо-баштапкы тилдеги маалыматтын эквивалентинин кайра башка тилде жаратып берүү, же ага өтө жакын эквиваленттин берилиши (11).

В. Вильстин ою боюнча, котормо – бул текстти ондоо жана сөзгө айланган (вербализация) процесси, түпнускадагы берилген тексттин эквиваленти – которулган тексттин жакындаштырылган мааниси жана стилистикалык түшүндүрүүсү түпнускадагы тексттин мааниси менен түшүндүрүлүп берилген текст.

Биз котормо жөнүндө айтылган В. Н. Комиссаров жана А. Д. Швейцердин пикирлерин колдойбуз. Алардын пикиринде, **котормо** – бул бир жактуу жана эки фазалуу тил аралык жана маданият аралык коммуникация процесси, максаттуу багытталган баштапкы тексттин изилдөөсүнүн талкуусунун негизинде башка тилде жана маданий чөйрөдө колдонулган экинчи текст (метатекст) пайда болот [11, 75-6].

Жогорудагы так айтылган көз караш котормо процессинин өлчөмдүү жана көп фактордуу мүнөзүн, тил

аралык байланыштын башка түрүнөн анын татаал жана карама каршылык мүнөзүн, биринчиден анын негизги парадоксун башкача айтканда, котормочунун кош лоялдуулугун оригиналдын тууралыгына жана адресатка жана анын маданиятынын нормаларынын чагылдырат деп ойлойбуз.

Котормону байланыштын өзгөчө түрү катары изилдеп жатып, котормонун теориясы анын тилдик механизмдеринин анализдери менен гана чектелип калбайт.

Жогорудагы айтылгандардан төмөнкүдөй жыйынтык чыгарса болот, тилдер аралык байланыш бир түрдүү гана кубулуш болуп эсептелибейт, балким бул жерде түрдүү (коммуникаттардын мүнөздөрүн бири-биринен айырмалаган коммуникациянын типтериндеги айырмалар, сүйлөшүү процессинин шарттары, жана анын прагматикалык багыты) коммуникативдик абал болушу толук мүмкүн. Алар өз кезегинде ар түрдүү деңгээлдеги тексттерди түшүнүүнүн себептери болушу мүмкүн жана котормочунун тандоо стратегиясына жараша таасир этет.

Колдонулган адабияттар:

1. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высшая школа, 1990.
2. Комиссаров В. Н. Теория перевода (лингвистические аспекты). М.: Высшая школа, 1990.
3. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. М. : Междунар. отношения. 1975. 240 с
4. Г. Йегера "Перевод и лингвистическая теория перевода" 1975
5. Роганова З. Е. Перевод с русского языка на немецкий. – М. : Высшая школа, 1971. – 208 с.
6. Зусман В. Г. Межкультурная коммуникация / под ред. Зусмана В. Г. – Нижний Новгород, 2001. – 320 с.
7. Копанев П. И., Беер Ф. Теория и практика письменного перевода. – Минск: Высшая школа, 1986. – 295 с.
8. Латышев Л. К. Перевод: проблемы теории, практики и методики преподавания. – М. : Просвещение, 1988. – 160 с.
9. Catford, J. A Linguistic Theory of Translation. London, 1965.
10. Nida E. A., Taber C. The theory and practice of translation. Leiden, 1969.
11. Швейцер А. Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты. – М. : Наука, 1988. – 215 с.

Рецензент: к.филол.н., доцент Ибраев А.